

מסירת שטחים מארץ ישראל במקום פיקוח נפש^{1*}

ראשי פרקים

- א. בשלב זה השאלה אינה מעשית
- ב. מעלת מצות יישוב ארץ ישראל בדברי חז"ל
- ג. פיקוח נפש בדברי חז"ל
- ד. איסור "לא תחנם" במסירת שטחים לערבים
- ה. פיקוח נפש דוחה "לא תחנם", וקביעתו היא ע"פ מומחים
- ו. האם עלינו לבטוח בה' מבלי לקדם פני סכנה?
- ז. מצות יישוב א"י בזה"ז והאיסור שלא להתגרות באוה"ע
- ח. האם דין החזרת שטחים דומה לדין עיר הסמוכה לספר?
- ט. מניעת סכנה מיידית עדיפה על חשש סכנה לעתיד
- י. מסקנה

א. בשלב זה השאלה אינה מעשית

בראשית דברי הנני רוצה להבהיר, כי אינני בא לפסוק היום מה ממשלת ישראל צריכה לעשות לאור ההלכה, אם להחזיר שטחים מארץ ישראל או לא. וזאת מפני שתי סיבות:

הסיבה הראשונה היא, שעניין זה אינו מעשי כיום. וזאת מפני שלעת עתה אין לנו עם מי לדבר, כי הערבים דורשים מאתנו להחזיר להם את כל שטחי ארץ ישראל, ובכללם את ירושלים, דברים שכל מפקדי הצבא והמדינאים בארץ ישראל מתנגדים להם בתוקף. ובכל כגון זה יומלץ הפסוק: "אני שלום, וכי אדבר המה למלחמה".

והסיבה השנייה היא, היות שנפגשתי לאחרונה עם ארבעה מומחים לנושאים אלו אנשים המבינים היטב את מהות השאלה, הן מהבחינה הצבאית והן מהבחינה המדינית ודעותיהם חלוקות, וכל אחד מציג טענות חזקות לדעותיו. חלקם טוענים, שעם כלי הנשק המודרניים והאמצעים האלקטרוניים המשוכללים של טילים ארוכי טווח, ואמצעי לחימה כימיים, אשר יכולים לגרום להרס רב ביותר, עם מאות מטוסים משוכללים ביותר, שכל אחד מהם נושא טילים הרסניים, אין משמעות מיוחדת היכן יוצב הגבול, ואם נוותר על חלק משטחי ארץ ישראל. לדעתם חשוב יותר היכן יוצב צה"ל, ושבמקום שיעזב על ידי צה"ל לא יוצב צבא אחר. ובפרט שלאחר הסכם השלום, שהושג עם מצרים, הוכח שמצרים שומרת על ההסכם, ואינה מרבה להתחמש, ורוב

^{1*} הדברים דלהלן נאמרו בהרצאה במסגרת הכנס לתורה שבע"פ שנערך במוסד הרב קוק בירושלים בחודש מנחם-אב תשמ"ט. הדברים נדפסו לאחר מכן בבטאונים "יתד נאמן" ו"שורשים", וחוזרים ונדפסים כאן עם כמה תוספות מאת מרן הראש"ל הי"ר עובדיה יוסף. הע' מערכת

תקציבה מועבר לכלכלתה. כך שגם ההסדרים, שיושגו עם התושבים ביהודה ושומרון, יביאו לירידה במצב המלחמה גם עם שאר המדינות הסובבות אותנו, והדבר יקשה על שאר המדינות לצאת למלחמה. וגם טוענים אותם מומחים, שהיות ורוב התקציב שלנו הולך לצרכי בטחון, הדבר יוצר משבר כלכלי חמור, שעלול להביא גם להרס האפשרות להגן על בטחוננו, התלוי גם במדה רבה ברצונה של ממשלת ארה"ב.

ולעומתם טוענים חלק מן המומחים, כי שטחי יהודה ושומרון חיוניים ביותר, מפני שאנו צריכים עומק אסטרטגי, ולא נוכל לקחת סיכון על עצמנו להחזיר שטח תמורת שלום, מפני שגם בימי שלום יש סכנת טרור. ומלבד זאת, אם נחתום הסכמים עם חלק מהערבים, אין זה מחייב את ארגוני הטרור הקיצוניים, והם ימשיכו להלחם בנו. לטענתם אפשר להגן על תל-אביב ועל ירושלים רק אם אנו מחזיקים בשכם ובחברון. וטענה נוספת טוענים אותם מומחים, כי שאיפת הערבים היא לקחת את כל ארץ ישראל, וכל דיבוריהם לעת עתה אינם אלא תכנית שלבים, ומגמתם הסופית היא להביא לחיסולה של ישראל. ולכן לטענתם, רק ישראל חזקה וגדולה יכולה להתקיים. ובפרט שהוכח, שאין לסמוך על אומות העולם שיבואו לעזרתנו בצר לנו, וכפי שהוכח במלחמת ששת הימים ובזמנים שונים אחרים.

לאור הדברים הנ"ל שבשלב זה הנושא המעשי של החזרת שטחים אינו עומד על הפרק; וגם שדעות המומחים חלוקות בענין, ואיני מתיימר להכריע בשלב זה בין העמדות הצבאיות והמדיניות השונות; ולעת עתה העומד על הפרק הוא התכנית המדינית של ממשלת ישראל, אשר במהותה שלטון עצמי לתושבים הערבים ביהודה ושומרון, ולא יוצבו שם כוחות צבא משום צד, וההתנחלויות שלנו ישארו במקומן ועל עמדתן יעמודו לכן אני מחזק את ידי ראש הממשלה וממלא מקומו וכל יתר שרי הממשלה על יוזמה זו, ומביע את תמיכתי המלאה בכל מעשיהם האחרונים, שנועדו להבטיח שלום ובטחון לתושבי ארץ ישראל. ואני קורא להם, להמשיך ולעשות ככל יכלתם למנוע אבדן חיי אחינו בני ישראל. והשי"ת יתקן אותם בעצה טובה מלפנינו למען ארץ ישראל ולמען עם ישראל. חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו, והי' הטוב בעינינו יעשה.

אולם עתה ברצוני להתמקד בטענה שהושמעה לאחרונה, שכאילו חשיבותה של מצות יישוב ארץ ישראל עולה על מצות פיקוח נפש, וצריך למסור את הנפש על מצות יישוב ארץ ישראל. ולכן אתייחס בדברי אלו במישור העקרוני ההלכתי, אם מצוות יישוב ארץ ישראל דוחה פיקוח נפש. וזאת בלי קשר לשאלה החשובה והעיקרית הנ"ל, האם החזרת השטחים תביא אותנו למצב של פיקוח נפש, או להיפך שמא הקפאון המדיני יביא אותנו למצב של פיקוח נפש.

ונתחיל לבאר הדברים להלכה, לאור דברי רבותינו הפוסקים הראשונים והאחרונים.

ב. מעלת מצות יישוב ארץ ישראל בדברי חז"ל

והנה תחלה וראש הנני להציע דברי חז"ל על חשיבותה של מצות יישוב ארץ ישראל, על קדושתה, ועל גודל המצוה לדור בארץ ישראל.

איתא בספרי פרשת ראה (דברים יב, כט) על הפסוק "וירשת אותם וישבת בארצם"

מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי רבי יהושע ורבי יוחנן שהיו יוצאין לחוץ לארץ, והגיעו לפלטוס, וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם, וזלגו דמעותיהם, וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: "וירשת אותם וישבת בארצם." וחזרו ובאו למקומם, אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה. והגיעו לצידן, וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם, וזלגו דמעותיהם, וקראו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: "וירשת אותם וישבת בארצם". חזרו ובאו להם למקומם, אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

ובכתובות (קי, ב):

תנו רבנן: לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עובדי עבודה זרה, ואל ידור בחוץ לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל הדר בארץ ישראל, דומה כמי שיש לו אלוה; וכל הדר בחוצה לארץ, דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר (ויקרא כה) "לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים". וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה! אלא לומר לך, שכל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה. וכן בדוד הוא אומר (שמואל א כו): "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמר לך עבוד אלהים אחרים". וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים! אלא לומר לך, כל הדר בחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה.

ולכאורה הלשון "דומה" קצת קשה, דמשמע איפכא, דהדר בארץ ישראל רק דומה כמי שיש לו אלוה, ובאמת אין לו אלוה; ואילו הדר בחוץ לארץ רק דומה כמי שאין לו אלוה, ובאמת יש לו אלוה. והסבירו הגאון מהריט"ץ (סוף סי' פה) וההפלאה (כתובות שם), שהכוונה שאפילו מקבל עליו עול תורה ומצוות, ובאמת יש לו אלוה, מכל מקום כיון שהוא דר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ולהיפך אפילו הפורק מעליו עול תורה ומצוות, והוא דר בארץ ישראל, על ידי מצוה זו בלבד דומה כמי שיש לו אלוה. ועייש עוד בהסבר הדברים בטוב טעם ודעת. מכל הדברים הנ"ל יכולים אנו לעמוד על חשיבות מצות ישוב ארץ ישראל וקדושתה בעיני רבותינו ז"ל, ואידך זיל גמור.

ג. פיקוח נפש בדברי חז"ל

ומאידיך גיסא, הנה הלכה פסוקה היא, שפיקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה, חוץ מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, כמבואר בסנהדרין (עד, א) וביומא (פה, א). ולמדו זאת מהפסוק "ושמרתם את חקותי ואת מצוותי, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" וחי בהם ולא שימות בהם. וכן פסק הרמב"ם (הלכות יסודי התורה ה, א-ב).

ואמרו בירושלמי יומא (פ"ח ה"ה): השואל לחכם (אם מותר לחלל שבת ויום הכיפורים לצורך פיקוח נפש) הרי זה שופך דמים (שעל שהוא הולך לשאול וחוזר, החולה מוציא את נפשו, ודמו מידו יבקש); והנשאל הרי זה מגונה (כלומר, שהחכם הנשאל על כך הוא מגונה על שלא פירסם הלכה ברורה זו לכל העם); והזריז הרי זה משובח. וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת ב, ג), והוסיף:

הא למדת, שאין משפטי התורה אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם. ואלו האפיקורסים, שאומרים שאסור לחלל שבת אפילו לצורך פיקוח נפש, עליהם הכתוב אומר: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

דברי הירושלמי הנ"ל הביאם להלכה גם הרמב"ן בתורת האדם (דף יא ע"ב). וכן כתבו המאירי בחיבור התשובה (עמוד תעא) ורבינו יונה בספר איסור והיתר (כלל ס דין ה) ועוד.

ד. איסור "לא תחנם" במסירת שטחים לערבים

והנה בעצם דין החזרת שטחים מארץ ישראל שלא במקום פיקוח נפש מדברי הרמב"ם (הלכות עבודה זרה יו, שכתב,

ואם יד ישראל תקיפה על האומות, אסור לנו להניח גוי בינינו. ואפילו יושב ישיבת עראי, או עובר ממקום למקום לסחורה, לא יעבור בארצנו, עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח, שנאמר: לא ישבו בארצך ואפילו לפי שעה.

מוכח שאיסור זה נוהג גם לגבי ישמעאלים שאינם עובדים עבודה זרה.² אולם הראב"ד בהשגותיו שם כתב:

זאת לא שמענו מעולם. והפסוק שהוא מביא בשבע אומות הוא. ואפילו לדבריו, ישיבה כתיב בה, ולא העברה.

וכן כתב הסמ"ג (סי' מט) ע"ש.

ובגיטין (מה, א) תניא:

"לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך ליי" יכול בגוי שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה הכתוב מדבר? תלמוד לומר "לא תסגיר עבד אל אדוניו". מאי תקנתו? עמך ישב בקרבך באחד שעריך".

ופירש רש"י: "לא ישבו בארצך בשבע אומות כתיב. לא תסגיר עבד אל אדוניו אל תוציאוהו מביניכם להשיבו לעבודה זרה."

והרמב"ן בסוף פרשת שופטים (דברים כ, יח) כתב:

"למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם" הנה התורה הזהירה אותנו "לא ישבו בארצך, פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלהיהם", שהיא אזהרה לעובדי עבודה זרה. כי אם תכרות להם ולאליהם ברית, ורבים מהם יפתוך לעבוד עבודה זרה וכו'.

וראה עוד בדברי הרמב"ן (שמות כג, לג). מוכח דסבירא ליה, שדוקא בעובדי עבודה זרה שייך איסור לא ישבו בארצך.

אלא שמדברי רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים השלם (סי' שטו) לא משמע כן. ועיין למרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (מג, ז), ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שפא), ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קמב), ודו"ק. על כל פנים לדעת רוב הראשונים, איסור לא ישבו בארצך אינו נוהג לגבי ישמעאלים שאינם עובדים עבודה זרה. ולכל הדעות בזמן הזה, שאין יד ישראל תקיפה על האומות לגרש את הגויים מארץ ישראל מיראת האומות, בודאי שאינו נוהג דין זה, וכמו שכתב הרמב"ם שם. ועוד, שאפילו הגויים שהם עובדי עבודה זרה שוכנים בינינו, הרי בודאי אין כל אפשרות להזיזם ממקומם. ואדרבה, על ממשלת ישראל, מכח חק בינלאומי, להגן ולשמור על הכנסיות של הנוצרים בארץ ישראל, אף על פי שהם בתי עבודה זרה ומיוחדים לפולחן שלהם, אף שמצווה מן התורה לאבד עבודה זרה ומשמשיה ולשרש אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו, ומכל מקום שנכבוש אותו (עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה ז, א). ובודאי שזה מחליש מצד ההלכה תוקף הכיבוש שנעשה על ידי חיילי צה"ל.

אולם עדיין יש לדון במה שכתב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה י, ד), שאף בזמן שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, אין מוכרים קרקע לגוי בארץ ישראל, "שנאמר לא תחנם לא תתן להם חניה בקרקע; שאם לא יהיה להם קרקע (בארץ ישראל), ישיבתן ישיבת עראי

² וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות יא, ו: "גר תושב שקיבל עליו שבע מצוות, יינו אסור בשתיה ומותר בהנאה. וכן גוי שאינו עובד עבודה זרה, כגון אלו הישמעאלים, יינם אסור בשתיה ומותר בהנאה. וכן הורו כל הגאונים." וראה עוד בשו"ת הרמב"ם מהדורת פריימן סי' שסט וסי' שפב.

היא. ומקור דבריו בעבודה זרה (כ,א). וכתבו התוספות שם, שאיסור זה נוהג לגבי כל האומות. וכתב הגאון בעל כנסת הגדולה בספר דינא דחיי (לאוין מח) שאף דעת הרמב"ם כן הוא. ע"ש. וכן פסק בספר האשכול חלק ג (עמוד קכג). וראה עוד למהר"ם שיק על תרי"ג מצוות (סי' תכז).

אלא שמרן הראשון לציון, גאון ירושלים מהר"ר מיוחס בכר שמואל, בספרו מזבח אדמה (סאלוניקי תקלו, דף יב ע"ב) העיד בגדלו, שכמה מגדולי ישראל עשו מעשה למכור בתייהם וחצרותיהם לישמעאלים, משום שסוברים שלא נאסרה חניה בקרקע אלא לגבי גוים שעובדים עבודה זרה, מה שאין כן בישמעאלים, שאינם עובדים עבודה זרה. ושכן מוכח ממה שכתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת נא), וזו לשונו:

הזהירנו השי"ת מלהושיב עובדי עבודה זרה בארצנו, כדי שלא נלמוד כפירותם בה', שנאמר "לא ישבו בארצך, פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלוהיהם וכו'". ואם ירצה עכו"ם לעמוד בארצנו, אסור לנו להרשות לו, עד שיקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה. אבל עובדי עבודה זרה לא ישבו עמנו בארצנו, ולא נמכור להם נחלה, ולא נשכיר להם בית. ובביאור אמרו לנו הפירוש "לא תחנם" לא תתן להם חנייה בקרקע.

וכן פסק הגאון רבי ראובן (רבו של הגאון רבי אברהם אלקלעי, בעל זכור לאברהם וחסד לאברהם) בתשובה כתיבת יד, והביאו להלכה הגאון החסיד רבי אליהו מגי בזכרונות אליהו (יו"ד מערכת ג אות ג). וכן העלה הגאון רבי אליהו קלצקין בשו"ת אמרי שפר (סי' צב) ע"ש.

אולם באמת שמפשט דברי הרמב"ם בחיבורו (הלכות עבודה זרה פרק ז) הני"ל, לא משמע כן, אלא אף לגבי ישמעאלים שאינם עובדים עבודה זרה שייך איסור לא תחנם. וכן כתב הגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (בקונטרס דבר השמיטה דף נח ע"א), שגם לגבי הישמעאלים, שאינם עובדי עבודה זרה, שייך איסור לא תחנם. וכן כתב הגאון מופת הדור החזון איש (הלכות שביעית כד,ג). ע"ש.

אולם לפי דברי הטור חשן משפט (סי' רמט) והב"ח שם נראה שאיסור לא תחנם אינו נוהג אלא בגוים שעובדים עבודה זרה. ואף שמרן הבית יוסף שם כתב, דלאו דוקא הוא, אלא הוא הדין לישמעאלים, ע"ש, אולם בתשובת הרשב"א (ח"א סי' ח) מבואר להדיא, שאיסור לא תחנם אינו נוהג אלא בגוים עובדי עבודה זרה. וכבר העיר הגאון רבי חיים פלאגי בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' נד) על מרן הבית יוסף מתשובת הרשב"א הני"ל, ע"ש. וכן מדברי המאירי (עבודה זרה כ) מתבאר להתיר לגבי ישמעאלים, ע"ש. וכן כתב בשו"ת משפט כהן (סי' סג) להתיר בזה, על סמך דברי הטור והב"ח הני"ל. וכן הורה רבה של ירושלים, רבי צבי פסח פראנק, בספר כרם ציון חלק ג (עמוד יג), ע"ש. ובמקום אחר הארכנו לפלפל בדיון זה בדברי הראשונים והאחרונים, ואכמ"ל.

ויש מקום לצרף בזה דעת הרדב"ז בתשובה (ח"ה סי' ב' אלפים וני"ז), שעיקר כוונת מצות לא תחנם היינו שלא לרחם עליהם. ומה שדרשו מזה "לא תתן להם חניה בקרקע", יש לומר דהיינו מדרבנן, ואסמכוה אקרא דלא תחנם, ע"ש. וכן כתב הגאון רבי ירוחם פישל פראל בחיבורו על ספר המצוות לרס"ג (ח"ב, מצות ל"ת יג, דף כא סוף ע"ג), שדעת רבינו סעדיה גאון שדרשא זו אסמכתא בעלמא היא, ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב תנינא (ח"ב סוף סי' עז), ובשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' נה), ובתשובת הגאון האדר"ת שנדפסה בספר אדר היקר (עמוד פז).

ה. פיקוח נפש דוחה "לא תחנם", וקביעתו היא ע"פ מומחים

אולם כל המחלוקת הנ"ל, אם שייך דין לא תחנם בישמעאלים, אינה אלא שלא במקום חשש סכנה ופיקוח נפש. אבל אם ראשי הצבא והמדינאים יקבעו שיש חשש פיקוח נפש בדבר שאם לא יוחזרו שטחים מארץ ישראל קיימת סכנת מלחמה מיידית מצד השכנים הערבים, וזוה וזוה תאכל החרב ח"ו; ואם יוחזרו להם השטחים, תרחק מעלינו סכנת המלחמה, ויש סכויים לשלום אמת ובר קיימא נראה, שלכל הדעות מותר להחזיר שטחים מארץ ישראל למען השגת מטרה זו, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. כשם שלענין אכילה לחולה ביום הכיפורים, הרופא הבקי, ואפילו הוא גוי, קובע מצב החולה. ואם אמור יאמר שיש חשש סכנה לחולה אם יצום, או שיאמר שאפשר שיכבד עליו חוליו ויש חשש שמא יסתכן, מאכילים אותו, (וכמבואר בשו"ע או"ח (תריח,א) ובאחרונים שם. ואין החולה רשאי להחמיר על עצמו לצום ביום הכיפורים במקום חשש סכנה, ואדרב"ה, הרי הוא מתחייב בנפשו, וכמו שכתב הרמב"ן במלחמות ה' (סוף פרק בן סורר ומורה):

וכן הדבר לענינו, שאם ראשי הצבא ומפקדיו, עם המדינאים המומחים לדבר, קובעים שיש פיקוח נפש בדבר אם לא יוחזרו השטחים, סומכים עליהם ומתירים החזרת השטחים. וכשם שאם יש מחלוקת בין הרופאים אם יש חשש סכנה לחולה אם יצום ביום הכיפורים, או לא, כגון ששנים אומרים שצריך לאכול, אפילו מאה אומרים אינו צריך, מאכילים אותו, שספק נפשות להקל, כמבואר בשו"ע או"ח (תריח,ד). וכתב הלבוש שם, שאפילו אם האומרים שאינו צריך לאכול הם מומחים יותר ומופלגים בחכמה, סומכים על השנים שאומרים שצריך לאכול, ומאכילים אותו, וכמו שמצאנו בדיני עדות, ששני עדים חשובים כמאה עדים מגזרת הכתוב. וכן פסק בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן שם (ועיין עוד בספר החיים להגאון מהר"ש קלוגר סי' שכת). כן הדין כאן, שאם יש מחלוקת בדבר, וחלק מן המומחים אומרים שאין כאן מצב של פיקוח נפש כלל, וחלק מהם אומרים שאם לא יוחזרו השטחים יש חשש של מלחמה מיידית ופיקוח נפש, ספק נפשות להקל, ויש להחזיר השטחים למנוע חשש סכנת מלחמה.

ו. האם עלינו לבטוח בה' מבלי לקדם פני סכנה?

לכאורה היה מקום להעיר בזה ממה ששנינו בפסחים (נו,א) שחזקיהו המלך קיפץ דלתות ההיכל ושיגרם למלך אשור, ולא הודו לו; סתם מי גיחון, ולא הודו לו. ופירש רש"י, שלא הודו לו, לפי שהיה לו לבטוח בקב"ה. ואף שהיה אז מצב מלחמה עם אשור, והוכרח לעשות כן כדי שלא לסמוך על הנס, אף על פי כן לא הודו לו חברי הסנהדרין, מפני שהיה לו לבטוח בה'. ואם כן אף אנו נבטח בה', ולא נחזיר שטחים שנכבשו על ידינו, אפילו במקום פיקוח נפש.

אולם הנה זו לשון הרמ"א בדרכי משה (יו"ד סי' שסח סק"ב) בשם פסקי מהרי"ו (סי' ג):

3 וראה עוד בחיבור התשובה להמאירי (עמוד תעא), ובהר"ן (יומא פג,א). וראה עוד בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' סז), ובפרי חדש בקונטרס מים חיים (פרק ה מהלכות יסודי התורה), ובספר שבט יהודה עייאש (סימן שלו), ובברכי יוסף (יו"ד סי' שלו), ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קעז), ובשו"ת בנין ציון (סי' קיא), ובשו"ת מעשה אברהם (יו"ד סי' נה), ובשו"ת כנף רננה (או"ח סי' ס), ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' לה), ובשו"ת אור גדול (סי' א דף ג ע"ב), ובשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סי' כג בד"ה ובעיקר), ואכמ"ל.

4 ומה שסיים רש"י "שאמר וגנתי על העיר הזאת להושיעה", כבר העיר לנכון בחידושי הרש"י, שמסדר הכתובים נראה שהבטחת השי"ת היתה לאחר השתדלותו כנ"ל.

ומותר למכור גפנים ואילנות שעל בית הקברות כדי להוציא מידי הנכרים שגזלו משטח בית הקברות של יהודים, ואי אפשר להוציאם משם אלא בדמים מרובים. שהרי אפילו לרפואה התיירו בסנהדרין (מז), ואף על פי שאין בו סכנה. וכל שכן לכבוד המתים עצמם, שאין לך כבוד גדול מזה, להוציא בית הקברות מידי גוים. ובברכות (ו) מצינו, שחזקיה המלך קיצץ דלתות היכל ושיגרם למלך אשור. ואף על פי שאמרו שם שלא הודו לו, זהו משום שהיה לו לבטוח בה'. אבל לולא זאת, לא היה אסור לחלל דבר הקדש כדי להציל שאר המקדש והעיר.

וכיוצא בזה כתב הגאון הנצי"ב בספר מרומי שדה (ברכות ו), שהכל ידעו שחזקיהו היה צדיק כביר, ומה שקיצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור, הלא בשביל פיקוח נפש מותר לעשות כהנה וכהנה. אלא שבכל זאת לא הודו לו, מפני שהיה לו לבטוח בה', ע"ש.

והדבר ברור, שזה שייך לגבי חזקיה המלך ודורו, שכולם צדיקים היו, ועוסקים בתורה תמיד, עד שאמרו בסנהדרין (צד, ב) "בדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו תינוק ותינוקת ואיש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה." ולכן נאמר "וחובל עול מפני שמן" חובל עולו של מלך אשור מפני שמנו של חזקיהו, שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ובסנהדרין (כ, א): "שקר החן זה דורו של משה; והבל היופי זה דורו של יהושע; אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיהו." ולאיש אשר אלה לו בודאי שיש לו על מה להישען, ולבטוח בשם ה' שיעשה להם נס למעלה מן הטבע, כמו שהיה בסופו של דבר, שנאמר "ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים." וכמו שהובטחנו בתורתנו הקדושה, "אם בחוקתי תלכו (ופירש רש"י: שתהיו עמלים בתורה) ונתתי שלום בארץ, וחרב לא תעבור בארצכם וכו'." מה שאין כן בדור יתום זה שהפרוץ מרובה על העומד, הן בחינוך ילדי ישראל, והן בצניעות בנות ישראל, והן בענין שמירת שבת ומועדי ה' והכשרות וכו' מה נדבר ומה נצטדק, בודאי שיש לחוש מאד שמא יגרום החטא, כמו שאמרו בברכות (ד, א). ואין לנו לסמוך על הנס, עד ישקיף וירא ה' לערות עלינו רוח ממרום להשיבנו בתשובה שלמה, שאז יחיש לגאלנו ולקבץ נדחינו ולהחזיר לנו כל השטחים בתוספת מרובה, כאמור "כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה". ועתידה ירושלים להיות עד שערי דמשק (בבא בתרא עה, ב).

ועינא דשפיר חזי למרן הגאון רבי יוסף חיים בספר בן יהודע (פסחים נו) בד"ה עיבר ניסן בניסן, שכתב:

ונראה לי, שאף על פי שלא הודו לו במה שקיצץ דלתות היכל ושיגרן למלך אשור, ובמה שסתם מי גיחון העליון, מכל מקום חזקיהו וסיעתו עמדו בדבריהם, ולא הודו לחכמי הסנהדרין שערערו עליו בזה, יען כי היתה לו תשובה ניצחת לומר, שאף שבודאי אני בטוח שהשי"ת יעזור לנו להתגבר על מלך אשור, אבל אין לאדם לסמוך לגמרי על הנס, אלא חייב לעשות מה שיוכל על פי דרך הטבע. וכמו שמצינו אצל יעקב אבינו, שאף על פי שהבטיחו השי"ת "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך", אפילו הכי הכין עצמו לתפילה לדורון ולמלחמה, שהיה ירא שמא יגרום החטא. ולכן גם חזקיהו נשאר עומד בדעתו בשני דברים אלו, אף על פי שהחכמים לא הודו לו.

ובזה ניחא מה שאמרו באבות דרבי נתן (פרק ב) "סתם מי גיחון העליון, והסכימה דעתו לדעת המקום." וכתב מרן החיד"א בספר כסא רחמים (דף עז ע"א), שהיו גם כן

חכמים רבים שמסכימים לחזקיהו, אלא שרוב החכמים היו נגדו, וכמו שכתב כיוצא בזה הרמב"ם (סוף פ"ד מהלכות בית המקדש) בענין עיבר ניסן בניסן. והמחלוקת בין החכמים היתה מערכה לקראת מערכה. ואפשר שזהו גם כן בסוג אלו ואלו דברי אלהים חיים. וכתב הריטב"א בחידושו לעירובין (יג) בשם רבני צרפת, שאף על פי ששתי הסברות אמת, מסר הקב"ה ההכרעה בידי חכמי הדור. והכי נמי סברת חזקיהו וסיעתו אמת, אלא שרוב חכמי הסנהדרין לא הודו לו, ונמסרה ההכרעה בידם. אלא שמכיון שסברת חזקיהו וסיעתו אמת, הסכימה דעתו לדעת המקום, על דרך שאמרו בשם האר"י, שבשמים הלכה כבית שמאי. עכת"ד.

ונראה להוסיף להסביר הדברים הנ"ל, על פי מה שכתב המהר"ם בן חביב בספר גט פשוט בכלליו (כלל א), שזה שנאמר בתורה אחרי רבים להטות, לא נאמר אלא כשכל הדיינים נקבצו יחדיו ונחלקו פנים אל פנים, וכל אחד טעמו ונימוקו עמו. שהואיל והרבים עמדו על דעתם, ציותה התורה ללכת אחר הרוב. אבל במחלוקת הפוסקים שלא נשאו ונתנו פנים אל פנים, אלא כל אחד הביע דעתו בחיבורו, הוי ספיקא דדינא, כגון אפשר שאילו היו שומעים הרוב דעת המיעוט ונימוקיו, היו הרבים מודים למועטים. ואם כן יש לומר, שהמחלוקת של חזקיהו וסיעתו נגד רוב חכמי הסנהדרין לא היתה פנים אל פנים, אלא כל אחד הביע דעתו. ולכן היה רשאי חזקיהו לעשות מעשה נגד דעת הרוב, והסכימה דעתו לדעת המקום.

ומעתה נראה שלפי מצבנו הרוחני בזמן הזה אסור לנו לסמוך על הנס ולהיכנס בסכנת מלחמה עם השכנים הערבים, שמא יגרום החטא. וגם הרוב שלא הודו לו לחזקיהו, יודו בזמן הזה לחזקיהו, שהסכימה דעתו לדעת המקום.

ועיין בשו"ת עמודי אור (סי' קטז סוף אות ו) שכתב, שחזקיהו סבירא ליה שמותר להציל עצמו בממון חבירו, והוא הדין בממון הקדש. ורבנן פליגי, וסבירא להו שאסור, וכמו שאמרו בבבא קמא (ס, ב), ע"ש. ועיין בחידושי הרשב"א (ב"ק פא, ב) בשם הראב"ד, שלא אמרו אסור להציל עצמו בממון חבירו אלא כשעושה כן בחנם, אבל אם עושה על מנת שיתן לו הדמים לאחר מכן, אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, ע"ש. וכן דעת התוספות ב"ק (סא). וכן מבואר יותר בפסקי הרא"ש שם (ב"ק פ"ו סי' יב), שאין ספק שהיה מותר לדוד לשרוף הגדיש שהיו פלשתים טמונים בו, שדבר פשוט הוא שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלש עבירות. אלא הספק היה אם הוא פטור מתשלומין וכו', ע"ש. וכן כתב המאירי שם. ועיין בכתובות (יט, א)

אמר רב חסדא: קסבר רבי מאיר, עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, ייהרגו ואל יחתמו שקר. אמר ליה רבא: השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי, אמרינן להו, זילו חתומו ולא תתקטלון דאמר מר, אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש חוץ משלש עבירות בלבד השתא דחתמי, אמרינן להו אמאי חתמיתו?!

6 וכן מוכח בתשובת הרשב"א שהובאה בבית יוסף (ח"מ סוף סי' יג); וכן כתב להדיא בשו"ת מהרלני"ח (בקונטרס הסמיכה דף רעח ע"ג); וכן העלה גם הגאון מהר"א ששון בשו"ת תורת אמת (סוף סי' רז), שמהטעם הנ"ל מצי המוחזק לטעון קים לי כסברת מיעוט פוסקים נגד הרוב, שלא להוציא מן המוחזק. והכי הוי סוגיאן דעלמא, ע"ש. וכן כתב בשו"ת משפטים ישרים (ח"א סי' רלח). וכן כתב בשו"ת אשדות הפסגה (אה"ע סי' יד). ועיין עוד בשו"ת ראש משביר (ח"א סי' ז) ובשו"ת אהל יצחק חסיד (בחידושו להרמב"ם דף ג ע"ד), ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (או"ח סי' יח), ועוד.

ועיין בהפלאה שם, ובשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קסז והלאה), ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שמח), ובמה שכתבתי בס"ד בשו"ת יביע אומר (ח"ד חו"מ סי' ו), ע"ש ואכמ"ל.

ז. מצות יישוב א"י בזה"ז והאיסור שלא להתגרות באוה"ע

עתה נבוא לברר עצם הנידון במצות ישוב ארץ ישראל בזמננו, לאור דברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (מצוה ד), שכתב להשיג על הרמב"ם, שלא מנה מצות עשה שנצטוינו לרשת את הארץ, שנאמר "וירשתם אותה וישבתם בה", והיינו שלא נעזבה ביד זולתנו או לשממה, וחז"ל קראוה מלחמת מצוה (סוטה מד), ע"כ. נמצא שהמלחמה למען כיבוש ארץ ישראל, ולמען תשאר בחזקתנו ולא נעזבה לזולתנו, היא מלחמת מצוה. ואם כן לכאורה אין מקום לחוש בזה לפיקוח נפש. וכמו שמצינו למנחת חינוך (מצוה תכה), שהעיר על מה שכתב בספר החינוך שם, שמצוה להרוג שבעה עממים ולהשמידם, שנאמר "לא תחיה כל נשמה, כי החרם תחרימם וכו'", ומי שבא לידו אחד משבעת עממים, והיה יכול להורגו "מבלי שישתכן בדבר", ועבר ולא הרגו, ביטל מצוות עשה של "כי החרם תחרימם", מלבד שעבר על לא תעשה שנאמר "לא תחיה כל נשמה". וכתב על זה המנחת חינוך:

וצ"ע, נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו, דהתורה ציותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס, כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. א"כ דחוויה סכנה במקום הזה, ומצוה להרוג אותו, אף שישתכן. וצ"ע.

וכן כתב עוד המנחת חינוך במצוה תרד. והסכים לדבריו בשו"ת לבושי מרדכי (מהדורא בתרא סי' קכו), ע"ש. ואם כן הוא הדין כאן, שלדעת הרמב"ן מצות כיבוש הארץ והחזקתה מתקיימת על ידי מלחמה, אין לחוש בזה לסכנת נפשות הנגרמת על ידי המלחמה.

אולם הנה הגאון רבי יצחק די ליאון, בספר מגילת אסתר שם, כתב ליישב דעת הרמב"ם, שהשמיט מצוה זו, לפי שסובר שאין מצות כיבוש ארץ ישראל נוהגת אלא בימי יהושע ודוד, ובכל זמן שלא גלו מעל אדמתם. אבל לאחר שגלו ישראל מעל אדמתם, אין מצוה זו נוהגת לדורות, אלא עד עת בוא המשיח לישראל. כי אדרבה אמרו חז"ל בסוף כתובות (ק"א, א) "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו" שלא יעלו בחומה (פירש רש"י, שלא יעלו ביחד ביד חזקה), ושלא ימרדו באומות העולם, ושלא ידחקו את הקץ.

וזו לשון הרשב"ש בתשובה (סי' ב):

והנה אין ספק שהדירה בארץ ישראל מצווה גדולה היא בכל עת ובכל זמן. ואדוני זקני הרמב"ן מנאה מכלל מצוות עשה, שנאמר "וירשתם אותה וישבתם בה". וכן היא דעת אדוני אבי הרשב"ן בספר זוהר הרקיע. אמנם מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה. אבל היא נמנעת בכלל, כמו שאמרו חז"ל (כתובות ק"א, א) שהיא מכלל שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יעלו בחומה. צא וראה מה אירע לבני אפרים, שמיהרו את הקץ לפני פקוד ה' את עמו ביציאת מצרים.

ועיין עוד בשו"ת הריב"ש (סי' קא), שגם הוא הזכיר השבועות הנ"ל, שלא יעלו בחומה נגד רצון אומות העולם ע"ש. גם הכנסת הגדולה (יו"ד רלט, לג) כתב:

הנשבע שלא לדור בארץ ישראל נראה לי, שהשבועה חלה עליו. ואין זה בכלל הנשבע לבטל מצוה של תורה, שאין שבועתו חלה, כיון שאין מצות יישוב ארץ ישראל מפורשת בתורה, ואינה אלא מצוה מדרבנן. וכן מצאתי להגאון מהר"א חסון בתשובה כתיבת יד שכתב כן. וכן מצאתי עוד להגאון רבי דוד בן נחמיאס בתשובת כתיבת יד, והסכים דלא הויא אלא מצוה דרבנן. והוכיח כן ממה שלא מנאה הרמב"ם במנין המצוות. לפיכך כל ספק שיסתפקו בה אזלינן בה לקולא. אמנם ראיתי להמב"ט בתשובה, שכתב שאין שבועה חלה עליו. והיה הדבר תמוה בעיני, עד שמצאתי להרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות שמנאה במנין המצוות, ושלא כדעת הרמב"ם. ונראה שעליו סמך המב"ט בתשובתו הנ"ל. ומכל מקום תימה בעיני, שעזב סברת הרמב"ם ונתלה בדעת הרמב"ן, ומה גם שלא הזכיר דעת הרמב"ם כלל ועיקר. ובתשובת הרדב"ז (ח"ב סי' קטו) מתבאר, ששבועה חלה עליו, וכדעת הרמב"ם.

והנה הרמב"ן עצמו בפרשת מסעי, על הפסוק "וירשתם אותה וישבתם בה", אחר שכתב שהיא מצות עשה מן התורה, סיים, שרש"י פירש שאין המקרא הזה אלא הבטחה בלבד. ומכל מקום סיים, שנראה לו עיקר, שהפסוק בא למצות עשה של כיבוש הארץ ויישובה, ע"ש. והגאון רבי חיים בן עטר, בספר אור החיים שם, כתב, שפשוטו של מקרא כפירוש רש"י, ושלא כפירוש הרמב"ן, ע"ש. ואם כן לא נפלות ולא רחוקה היא שיטתו של הרמב"ם, שנראה שסובר כפירוש רש"י.

ועל כל פנים כבר הבאנו דברי הרשב"ש, שאף זקנו הרמב"ן מודה בגלות החל הזה שאין להסתכן לכבוש את הארץ, ואדרבה, יש איסור בדבר שלא יעלו בחומה. וכן כתב בשו"ת חבלים בנעימים (סוף ח"ה סי' מה), שגם לדעת הרמב"ן הרי השביע הקב"ה את ישראל שלא יסכנו את נפשם לעלות בחומה. ומשום דהוה אמינא, שמכיון שמצות יישוב ארץ ישראל מצוה גדולה היא ושקולה ככל המצוות, יבואו למסור נפשם עליה, קא משמע לן על ידי השבועה הנ"ל שיזהרו שלא יסכנו נפשם, ע"ש. וכן כתב הגאון רבי צדוק הכהן מלובלין בספר דברי סופרים אות יד, שנראה לו עיקר כדעת המגילת אסתר, שאין כיום מצות עשה ביישוב ארץ ישראל, אלא רק בזמן בית המקדש, ע"ש. וכן הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולובייציק בשו"ת בית הלוי (ח"ב סוף סי' נ) מסכים הולך לדברי המגילת אסתר הנ"ל, ע"ש. ועיין עוד בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנד אות נב והלאה), ובשו"ת דברי יששכר (סי' קמט).

ולפי זה נמצינו למדים, שגם להרמב"ן אין שום מצוה בזמננו לצאת למלחמה ולהיכנס בסכנת נפשות כדי להגן על החזקת השטחים הכבושים על ידינו בניגוד לדעת אומות העולם. ומה גם שאין לנו מלך וסנהדרין ואורים ותומים הנדרשים לכך, כמו שכתב הרמב"ן עצמו בספר המצוות (בהשגות במל"ת יז), שמצוה מוטלת על המלך והסנהדרין, כשמוציאים למלחמת הרשות או למלחמת מצוה, לשאול באורים ותומים, ועל פיהם יתנהגו. וכמו שנאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה'". וכמבואר בברכות (ג,ב) שכאשר היה דוד מצוה אותם, לכו ופשטו בגדוד, היו שואלים באורים ותומים וכו'. והיא באמת מצוה לדורות, ולא עצה בלבד, כדמוכח בסנהדרין (טז,א) דאמרינן, "ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רתמנא דלישיילו באורים ותומים", ונשאר כן במסקנא. וכן הסכים במגילת אסתר שם, שמצוה לדורות היא, ויש לנו להביאה במנין המצוות, ע"ש.

ואם כן, כשבידינו להחזיר שטחים, ולמנוע סכנת מלחמה של האויבים, חייבים לעשות כן משום פיקוח נפש (ועיין להגאון הנצי"ב בספר מרומי שדה עירובין מהא, ודו"ק).

ועוד יש מקום לומר, שאפילו אם תמצא לומר שלדעת הרמב"ן כיבוש ארץ ישראל והחזקתה נוהגת אף בזמן-הזה, ומצות עשה מן התורה היא, מכל מקום בכיבוש שלנו, שאין לנו שליטה מלאה על כל הנעשה בשטחים, לא נחשב לכיבוש גמור שציוותה עליו התורה. וכמו שכתב כיוצא בזה הגאון מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סו), שעיקר המצוה אליבא דהרמב"ן אינה אלא כשהירושה והישיבה היא כאדם העושה בתוך שלו. וזוהי המצוה בכיבוש ארץ ישראל, שתהיה תחת חזקתנו וירושנתנו, ולא על ביאה ריקנית של עתה, ע"ש. והרי בכיבוש שלנו היום אין בידינו לגרש את הערבים תושבי השטחים ביהודה ושומרון ועזה, והם יושבים ישיבת קבע בחצריהם ובטירותם. ואפילו את האומות העובדות עבודה זרה אין בידינו להזיזם זיז כל שהוא ממקומם, בניגוד למה שציוותה התורה "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך ליי". ואפילו הכנסיות של עבודה זרה שלהם על עמדם יעמודו, ומוגנות על ידי השלטונות, ואין פוצה פה. וכל זה מיראת אומות העולם. וברור שאין זה בכלל מצות כיבוש, שעליו ציוותה התורה לפי דברי הרמב"ן. ולכן אין עלינו להסתכן על החזקת שטחים אלה.

ובפרט יש לציין, שבזמן האחרון הדרכים ביהודה ושומרון ועזה הן בחזקת סכנה, ואין לנו עליהם אלא שלטון צבאי בלבד, בלא שום אפשרות אפילו לעבור בתוכם בביטחה, וכל שכן להתיישב בתוכם. ובודאי שזה אינו בכלל מצות הכיבוש, כאדם העושה בתוך שלו, שעליו דיבר הרמב"ן. והאם יעלה על הדעת שחייבים להפעיל את הצבא שלנו לגרש בכח הנשק וביד חזקה את כל הגוים השוכנים בקרבנו בירושלים, חברון, שכם ועזה וסביבותיהם אל מחוץ לגבולות ארצנו, ולשכן במקומם מבני עמנו, כדי לקיים מצות וירשתם אותה וישבתם בה?

וראה בכתבי הרמב"ן (מהדורת הרב חיים דוב שעוועל, עמוד תקטו, בפירושו לשר השירים) שכתב:

לעתיד לבוא יבואו הנפוצות המפוזרים בין העמים, ושמו להם ראש אחד, הוא משיח בן דוד, אשר היה עמהם בגלות; וברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל, כדכתיב "והביאו את כל אחיכם מכל הגוים". והמלכות תהיה נמשכת, ואינה פוסקת לעולם. וזהו שנאמר: "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה.

הרי שגם הרמב"ן מסכים, שאפילו משיח בן דוד בתחלת התגלותו יבוא אך ורק ברשיון האומות, בלי לעלות בחומה, ובלי להתגרות באומות.

ולא אכחד כי המהר"ח ויטל בהקדמת עץ חיים כתב, שזמן השבועה שלא לעורר הגאולה עד שתחפץ, הוא עד אלף שנה, וכמ"ש בספר הזוהר פרשת וירא וכו'. וע"ע למרן החיד"א בשם הגדולים (ח"א סי' ריט ערך רבנו אלעזר בעל הרוקח). אולם מ"מ מסתימות דברי הש"ס נראה, שהשבועה שלא ידחקו את הקץ ושלא למרוד באומות העולם, היא לעולם, עד ביאת המשיח. וכן מוכח להדיא מתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק השבעתי אתכם וכו'. וכן מוכח מדברי הרמב"ם באגרת תימן, ומדברי הרשב"ש בתשובה הנ"ל, וכן מדברי הריב"ש. וע"ע ביפה תאר על המדרש רבה ויקרא (פרשה יט סימן ו). וראה עוד למהר"א גאלאנטי בספר זכות אבות, פ"ק דאבות על המשנה ואל תתודע לרשות. וראיתי שכבר האריך מאד בזה בספר ויואל משה על דברי המהר"ח והחיד"א הנ"ל (מעמוד פה והלאה), ומשם בארה, ואכמ"ל. ודו"ק כי קצרת.

ח. האם דין החזרת שטחים דומה לדין עיר הסמוכה לספר?

והנה הרמב"ם (הלכות שבת ב, כג) כתב:

עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון, אין מחללים עליהן שבת, ואין עושים עמהם מלחמה. ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, יוצאים עליהם בכלי זיין, ומחללים עליהן את השבת. ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות, או שערכו מלחמה, או שצרו סתם יוצאים עליהם בכלי זיין, ומחללין עליהן את השבת.

והמקור לזה בעירובין (מה, א), דתניא:

קעילה עיר הסמוכה לספר היתה, ולא באו פלשתים אלא על עסקי תבן וקש, דכתיב "והמה שושים את הגרנות וכו'", וכתוב "וישאל דוד בה' לאמר, האלך והכתי את הפלשתים האלה". מאי קמבעיא ליה אי שרי אי אסור (שאותו היום שבת היה רש"י), הרי בית דינו של שמואל קיים (ודיני איסור והיתר אין לשאול באורים ותומים רש"י), אלא אי מצלח או לא מצלח. דיקא נמי, דכתיב "ויאמר ה' אל דוד, לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה".

וכן פסק מרן השלחן ערוך (או"ח שכט, ו).

והנה רש"י שם פירש, שבעיר הסמוכה לספר, שמבדילה בין גבול ישראל לגבול העמים, יוצאים עליהם תמיד, שמא ילכדוה, ומשם תהא הארץ נוחה ליכבש בפניהם. וכן כתב האור זרוע (ח"ב סי' פד אות יג, וסימן קמט). וכהאי גוונא איתא בסנהדרין (טז, ב) שאין עושים עיר הנדחת בעיר הסמוכה לספר, שמא ישמעו עכו"ם ויבואו ויחריבו את ארץ ישראל. וכן כתב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה ד, ד).

אולם הראב"ן (סי' קסג) פירש, שכיון שהיא סמוכה לספר, אם יעמדו ישראל על ממונם, יהרגום, ולא ייראו, כיון שסמוכים הם לגוים אחרים. וסיים: וכל שכן אנו, שיושבים בתוכם, שאין הגוים יראים להרוג, לכן מחללים עליהם את השבת להציל. ולכאורה לפי זה נראה, שבזמננו, שאין להם מקום לנוס, כיון שבעזה"י יש אתנו מטוסי קרב, שיוכלו להמריא למרחקים גדולים תוך דקות ספורות ולהפציץ את האויבים על בתיהם, אם ינסו לפגוע בתושבי ארץ ישראל (ומעשים בכל יום שעושים כן נגד המחבלים הבאים מלבנון), אין נפקא מינה בין עיר הסמוכה לספר או לא, וצ"ע.

והנה אף לפירוש רש"י והאור זרוע שפירשו, שמשם תהא הארץ נוחה ליכבש לפניהם יש לומר, שאין זה מטעם פיקוח נפש, אלא משום מצות הכיבוש עצמה. שכיבוש ארץ ישראל דוחה שבת, וכמו שאמרו בשבת (יט, א): "עד רדתה אפילו בשבת". ולא נכבשה יריחו אלא בשבת (ירושלמי שבת פ"א ה"ח ומועד קטן פ"ב ה"ד). וכן פסק הרמב"ם (בסוף פרק ב מהלכות שבת). וכן ראיתי להגאון הרוגאצ'ובי, בספר צפנת פענח על הרמב"ם (הלכות שבת ב, כג) שכתב, דעיר הסמוכה לספר, אין זה מגדר פיקוח נפש, אלא רק משום כיבוש, והרי במלחמת חובה מותר אפילו להתחיל בשבת, כדאיתא בירושלמי, ע"ש.

ולפי זה יש לומר, שלפי מה שכתבו בשו"ת הרשב"ש (סי' ב) והמגילת אסתר הני"ל, שאף להרמב"ן אין מצות כיבוש נהגת בזמן הזה (וכל שכן לדעת רש"י והרמב"ם), אין לחלק בין עיר הסמוכה לספר לשאר עיירות ישראל, ואין להתיר אלא כשבאים על עסקי נפשות, דהוה ליה פיקוח נפש.

ונראה שזהו טעמו של הגאון רבי יחיאל מיכל אפשטיין, בערוך השלחן (או"ח שכת, ט) שכתב,

ובזמן שבית המקדש היה קיים, ובאו לעיר ספר העומדת על הגבול, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, מחללים עליהם את השבת. שעיר כזאת, אם יכבשוה, יהא נוח לכבוש את כל הארץ.

אולם מדברי מרן השלחן ערוך (סי' שכת) הנ"ל, שהביא דין זה להלכה, מוכח דסבירא ליה, דהטעם הוא משום פיקוח נפש, ולכן הלכה זו נוהגת גם בזמן הזה. וכן מוכח בעירובין (מה, א) דמסיים עלה: "אמר רב נחמן: ובבל כעיר הסמוכה לספר דמי, תרגומא נהרדעא (פירש רש"י: איזו היא עיר הסמוכה לספר בבבל? נהרדעא, שהיתה סמוכה לעכו"ם מצד אחד, ולעיריירות שיושבין בהם בני גולה מצד שני)." הרי שאין הדבר משום כיבוש ארץ ישראל, אלא מטעם פיקוח נפש. והצפנת פענח הרגיש בזה, ודחה לפי מה שאמרו בבבא קמא (פג, א) ובפירוש רש"י שם, שמכיון שיש שם ישוב קבוע ועם רב מישראל, מותר לגדל כלבים בעיר הסמוכה לספר כאילו היא מארץ ישראל, ע"ש. ואין דבריו מוכרחים, ודו"ק.

אולם גם אם נאמר שזהו מטעם פיקוח נפש, כפשטות דברי הגמרא והפוסקים, מכל מקום בשטחים של יהודה ושומרון ועזה, אשר נכבשו על ידי צה"ל מידי הערבים, והם תובעים אותם בחזרה, אם הם יאמרו שרוצים לכרות ברית שלום אתנו אם נחזיר להם שטחים אלו, ואם לאו, ח"ו קיימת סכנת מלחמה מיידית, ומומחים צבאיים ומדיניים יקבעו שאין סכנה כלל בהחזרת השטחים. בודאי שאין זה דומה לעיר הסמוכה לספר שבידינו מימי עולם, ושבנו למה שנתבאר, שפיקוח נפש דוחה החזרת שטחים (ובאמת שכל ממשלות ישראל לא החילו ריבונות של מדינת ישראל על השטחים, מתוך כוונה שאולי יתאפשר משא ומתן עם שכנינו להחזרת השטחים למען שלום עם מדינת ישראל).

ט. מניעת סכנה מיידית עדיפה על חשש סכנה לעתיד

ומכל שכן שיש לומר עוד, שאין להביא ראיה מדין עיר הסמוכה לספר לנידון שלנו, כי למנוע סכנת מלחמה מיידית עדיף טפי ממה שנחוש פן תקראנה מלחמה בעתיד. וכמו שכתב כיוצא בזה בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא יו"ד סי' רי), דלא חשיב פיקוח נפש להתיר איזה איסור, כל שאין הסכנה לפנינו. אבל לשמא תבוא סכנה לעתיד אין זה נחשב ספק פיקוח נפש, שאם כן בוא ונתיר כל המלאכות בשבת, שמא יצטרכו לחולה מסוכן. אלא ודאי שאין לחוש לכך, ע"כ. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שלו) ע"ש. וכן כתב הגאון רבי שמעון גרינפלד בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' רי) ע"ש. גם הגאון מופת הדור, החזון איש זצ"ל, טהרות (הלכות אהלות כב, לב), כתב, דלא מקרי ספק פיקוח נפש משום דברים העתידיים, שאין להם זכר בהווה, ע"ש. וכן כתב עוד באגרות החזון איש (ח"א סי' רב). וכאן הרי הסכנה לפנינו, שאם לא נחזיר השטחים האלה ודשריין סמיכין עלוהי, עלול הדבר להביא לסכנת מלחמה באופן מידי. מה שאין כן החשש פן על ידי שהגבול יהיה קרוב ליישובינו, יתפתו בעתיד לפתוח במלחמה. אין זו סכנה הנראית בהווה. ואילו הגמרא והפוסקים הנ"ל, שהתירו לחלל שבת כשצרו עכו"ם על עיר הסמוכה לספר, החשש מבוסס שעל ידי שיכבשוה תהיה הארץ נוחה להיכבש לפנייהם. מה שאין כן בנידון שלנו, שאם מפקדי הצבא והמדינאים יהיו סבורים שאין ח"ו שום סכנה ליישוב על ידי החזרת שטחים, אין כל חשש בהחזרת שטחים למנוע סכנת מלחמה מיידית.

ועיין עוד להגאון החזון איש ביורה דעה (הלכות אבלות רח, ז) שהביא דברי הנודע ביהודה והחתם סופר הנ"ל, דבעינן שיהיה חולה לפנינו, וכתב על זה:

ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר. דבזמן שמתריעין עלה, אף שאין בשעה זו חולה קמן משום חולי מהלכת, הוה ליה כאויבים שצרו בעיר הסמוכה לספר (עירובין מה,א). ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה כפיקוח נפש, אף על גב דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה. כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלום, דאם כן בטלת כל המצוות. אלא לא מקרי ספק פיקוח נפש בדברים עתידיים, שבהווה אין להם כל זכר. ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבנום להצלה מתהפך לרועץ. והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות.

ע"ש. ועיין בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' מח), ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח או"ח סי' מג), ויש להשיב על דבריהם, ואכמ"ל.

י. מסקנה

המורם מכל האמור, שאם יתברר למעלה מכל ספק, שיהיה שלום אמת בינינו לבין שכנינו הערבים אם יוחזרו להם השטחים, ולעומת זאת קיימת סכנת מלחמה מיידית אם לא יוחזרו להם השטחים יש להחזיר להם השטחים, משום שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש.

ולכן צריך לדון בדבר בכובד ראש כראוי, לאחר חוות דעת מוסמכת ממפקדי הצבא והמדינאים המומחים בענייני בטחון, וכתורה יעשה.

והשי"ת יתן בלב שרי הממשלה ויועציה לעשות הכל לטובת היישוב בארץ ישראל, ויתקנם בעצה טובה מלפניו. שומר ישראל ישמור שארית ישראל. לא ישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלחמה. ושב יעקב ושקט ושאנן, ואין מחריד.

8 והנני להזכיר כאן מה שכתב הרה"ג דב כ"ץ בספר הגות ודעות (עמ' קע) בשם הגאון האדיר רבי חיים סולובייצ'יק מבריסק זצ"ל, שבימי המלחמה העולמית, אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, ונהרגו גם כן הרבה מאחינו בית ישראל, אמרו לו להגר"ח בתוך כדי שיחה, שאילו לפחות המלחמה הזאת היתה מביאה את הגאולה, אולי כדאי היה הדבר. גער בהם הגר"ח ואמר: מוטב שידחו כמה גאולות מישראל, ואל תאבד נפש אחת מישראל. ואילו היתה באה שאלה לפנינו, שאם על ידי קרבן של אדם אחד מישראל יבוא המשיח, בודאי שהיינו פוסקים, שמוטב שלא יבוא המשיח, ולא ימות אדם אחד מישראל. כי הלא פיקוח נפש דוחה כל המצוות שבתורה, ובכלל זה אף המשיח והגאולה, ע"ש. ישמע חכם ויוסף לקח (וראה בשו"ת דברי יששכר ריש סי' קמט).